

Komentář ke statistickým údajům o divadle v ČR v roce 2008

Segment statistického šetření „divadlo“ zahrnuje i operu a tanec, což v některých evropských zemích nebývá vždy standardní. Rozsah našeho statistického šetření se spíše blíží k širšímu obsahu pojmu „performing arts“, užívaného zvláště v zemích EU. V celkovém počtu statistického šetření divadel za rok 2008 je vedeno 195 divadel, 146 souborů (rozdíl tvoří stagiony bez souboru) a 255 stálých scén. Uvádí se i celkový počet 5,6 mil. diváků za rok. Na počátku tohoto desetiletí byla návštěvnost divadel cca 5 mil. diváků, což znamená následovně: buď dochází k vyšší návštěvnosti (včetně faktického nárůstu divadelních subjektů) či jen k intenzivnější statistické sledovanosti a pouhému růstu počtu respondentů. Každopádně to znamená, že divadlo v České republice jednou za rok navštíví více než polovina populace (a více diváků než má naše kopaná). Tento „sociologický průměr“ odpovídá evropským standardům. Počet divadel veřejné divadelní sítě i počet stálých scén a souborů vypovídá v delší časové řadě i o stabilitě našeho divadelního systému.

Úplné údaje jsou k dispozici u veřejné divadelní sítě, tzn. u divadel, zřizovaných jako příspěvkové organizace státem, městy a výjimečně i kraji. Základní problém je však u statistických dat komerčních i nekomerčních divadelních aktivit (podnikatelských subjektů i neziskové sféry), tedy u divadel na jedné straně založených podnikateli a na straně druhé provozovaných jako obecně prospěšné společnosti či občanská sdružení. Úvod k divadelní statistice uvádí, že za poslední dva roky došlo k výraznému nárůstu sledovaných subjektů. Dle odhadu NIPOS pravidelně pracuje v České republice více než 150 divadelních uskupení. Jde o minimalizovaný odhad. Jen v Praze se v roce 2009 účastní grantového řízení v oblasti divadla 115 subjektů (statistický výkaz sleduje 89 subjektů v celé ČR) a to další subjekty žádají o grant v kategorii tanec. Jestliže ve veřejné divadelní síti je poměr $\frac{1}{4}$ divadelních subjektů, působících v Praze, a $\frac{3}{4}$ ve zbytku státu, lze odhadnout, že poměr ostatních subjektů bude přinejmenším $\frac{1}{3} : \frac{2}{3}$. Tzn. že v celé České republice může pravidelně působit 300-400 subjektů a že část údajů ztrácí na výpovědní hodnotě, zvláště z hlediska ekonomických kategorií: nákladů, příjmů, zaměstnanosti, podílu tohoto segmentu kulturního sektoru na HDP či HPH. V těchto případech by bylo třeba použít alespoň metodu kvalifikovaných odhadů.

Dle Zákona 89/1996 Sb. o státní statistické službě je orgánem statistické služby, dle kompetenčního zákona, v sektoru kultura Ministerstvo kultury ČR, které by mělo (na základě podnětu NIPOS, jenž je pověřen sběrem dat), vymáhat od subjektů se zpravodajskou povinností informace, požadované programem statistického zjišťování a současně uplatňovat sankce. Což se neděje. A to je také jedna z hlavních příčin „měkkosti“ statistických dat.

Zpracovatelé uvádějí, že z veřejných rozpočtů bylo do oblasti divadel vloženo 3 158 851 tis. Kč ve skladbě: 806 335 tis. Kč z rozpočtu státu, 202 676 z rozpočtů krajů a 2 149 840 tis. z rozpočtů města a obcí. Čísla jsou doplněna poznámkou, že počty nejsou úplné, protože některé sledované subjekty neuvedly všechny údaje. Je nezbytné, aby byla uplatněna zpětná vazba a data byla verifikována přes rozpočty poskytovatelů příspěvků, dotací a grantů, tedy státního rozpočtu (kapitol MK a MŠMT), krajů a těch měst, které zřizují či zakládají stále divadelní scény, případně vypisují divadelní granty. Konstatační část

reflektuje „zvyšující se odpovědnost divadel ke statistice, která se přiblížila více realitě“. Svědčí o tom i skutečnost „nejvyššího počtu statisticky šetřených divadel za sledované období“, tedy let 2004-2008. Data se sice blíží realitě, zůstává však otázkou, do jaké míry je ještě realita vzdálená a do jaké míry jsme výkony divadelní sítě schopni objektivizovat. Pokud nezačne působit i represe za opakované neplnění zákonné povinnosti, budou stále k dispozici jen data, která neumožní komplexně hodnotit jak efektivitu vynakládaných prostředků, tak vyjádřit multiplikační schopnost tohoto sektoru kulturních služeb. Nabízí se instrument, jak tuto přežívající diskrepanci oslabit. Všechny právnické i fyzické osoby, pokud žádají o veřejné prostředky (v dotačních programech či grantech) - a to na všech stupních státní správy a samosprávy - by měly být smluvně zavázány při čerpání veřejných prostředků k tomu, co je dáno zákonem, tzn. k účasti na statistickém šetření.

Na základě indexů vybraných údajů za období 2004-2008 (počet divadel, počet stálých scén v provozu, počet souborů, kapacita divadel, počet titulů, počet premiér, počet představení) lze konstatovat, že ve všech kategoriích dochází k nárůstu během pěti let v průměru zhruba o 10%. Lze předpokládat, že nárůst je způsoben spíše „úplnějším“ statistickým šetřením, tedy nárůstem respondentů, než skutečným růstem výkonů českého, moravského a slezského profesionálního divadelnictví. Je ale možné vyvodit závěr o stabilitě naší divadelní sítě. Z detailnější analýzy počtu premiér dle žánrů lze zaznamenat, že klesl počet premiér i představení u klasického baletu, ale naopak dramaticky stoupl počet premiér v oboru tance a pohybového divadla. Dochází k výraznějšímu poklesu u operních titulů (skoro o 10%), což je způsobeno hlavně podfinancováním (respektive nákladností) tohoto žánru. Zjevné podfinancování oboru je možné prokázat na příkladu našich „nejvíce dotovaných“ operních divadel, tedy Opery Národního divadla a Státní opery Praha, ve srovnání s jejich nejbližšími zahraničními sousedy – Vídní a Berlínem. Např. financování vídeňských státních scén je až čtyřikrát vyšší a to přesto, že dotace na diváka je v přepočtu u ND 1 140 Kč a u SOP 720 Kč na jednu vstupenku. Obdobný nepoměr je i u berlínských operních scén. Dotace berlínských scén jsou čtyř- až pětkrát vyšší než dotace ND a šest- až sedmkrát vyšší než dotace Státní opery. K výraznějšímu nárůstu dochází stále u muzikálu – v počtu premiér i představení. Paradox se objevil v žánru „multimediálních představení“, kde počet premiér stoupl třikrát, ale současně o 10% klesl počet představení.

Pokud akceptujeme fakt, že celkový počet představení zůstává pravděpodobně na standardní úrovni, došlo ale v roce 2008 k dramatickému poklesu počtu našich divadelních představení v zahraničí. Za pětileté období o více než 20%. Otevírají se dále nůžky mezi růstem počtu hostujících zahraničních souborů u nás a našich za hranicemi. Naše divadlo přestává být žádanou exportní komoditou a v tomto smyslu by měly být uzpůsobeny i priority naší kulturní politiky, stejně jako priority či kritéria dotačních programů. To vše se odehrává už v etapě plného členství v EU a bez administrativních bariér překračování hranic.

Ve statistické šetření je oddíl pojmenovaný „Divadla zřizovaná MK, MŠMT, kraji, obcemi a městy“. A zde se objevuje systémový problém nejen statistického šetření, ale i naší kulturní politiky. Tento oddíl by měl vlastně zahrnovat financování veřejné divadelní sítě, tak jak je standardně chápána a definovaná v zemích EU. Do veřejné divadelní sítě jsou zahrnuta

divadla, která jsou přímo financována veřejnými rozpočty a to bez závislosti na druhu jejich právních subjektivit, ať už jsou provozována jako nadace, s.r.o. GmbH), akciové společnosti atd. V našem modelu však z tohoto úseku vypadávají transformovaná divadla, tedy ta, která mění právní subjektivitu z příspěvkové organizace většinou na obecně prospěšnou společnost (např. Činoherní klub Praha či Klicperovo divadlo Hradec Králové), výjimečně i na společnost s ručením omezeným (původně Divadlo Semafor). Ta divadla přitom nepřestávají být součástí veřejné kulturní služby, „nezřizuje“ je sice město a kraj, ale města a kraje jsou přece jejich přímými „zakladateli“. Z hlediska divadelního systému si uchovávají funkci veřejné kulturní služby. Jsou definována neziskovým charakterem, veřejnou kontrolou prostřednictvím výročních zpráv a auditů i stálým souborem a repertoárovým typem provozu. Index v této kategorii (v počtu divadel, v počtu stálých scény v provozu, v počtu sedadel, počtu souborů i v počtu zaměstnanců) pak logicky klesá i když fakticita (tj. počet existujících subjektů) zůstává stejná. Přesto i u takto definované množiny subjektů, která je dle všech zmíněných ukazatelů přibližně o 10% nižší, dochází k zajímavým ekonomickým jevům. Veřejné příspěvky zůstávají fakticky v nominální výši (99,4% proti roku 2004), tzn. že nepokrývají ani inflační nárůsty. Dramaticky ale klesají investice (na 24,3% proti roku 2004), což znamená, že stát výrazně omezil investice do své kulturní infrastruktury. Příspěvky od krajů stouply o 26% a od měst a obcí o 15%. Stát zřizoval tři divadla, kraje dvě a zbytek města. Přičemž je nutné vzít v potaz, že veřejné rozpočty, vedle přímého financování, vynakládají na všech úrovních do divadelního systému další prostředky prostřednictvím programů (např. Program na podporu profesionálních divadel), grantů (např. víceleté i jednorázové granty MHMP) či formou tzv. partnerství. V nominálních hodnotách do této části divadelního systému stát v roce 2008 vložil 719 mil. Kč, kraje 110 mil. Kč a města 1 822 mil. Kč. Vzhledem k tomu, že stát rozhodující většinu prostředků alokuje pro Prahu, je evidentní, že rozhodujícím donátorem veřejné divadelní sítě jsou města. Jde o nestabilní model, jehož řešením je nastolení faktického (a nikoliv jen deklaratorního) kooperativního principu financování. Kraje se musí účinněji podílet na financování divadel, které přesahují hranice měst a mají i tzv. regionální obslužnost. A stát by se naopak měl podílet na financování vícesouborových divadel, na investicích do divadelní infrastruktury, na exportu divadelní kultury, na podpoře kvality a hodnot, které mají celostátní význam. Přesto o efektivnosti a funkčnosti veřejné divadelní sítě svědčí, že příjmy a výnosy z hlavní činnosti – i v této redukované podobě, tj. za sníženého počtu veřejných subjektů o transformovaná divadla – stouply o více než 26%, přičemž příjmy z vedlejší činnosti stouply skoro dvojnásobně. Soběstačnost příspěvkových divadel se udržuje na 30 %, což je více než slušný evropský průměr. Z údajů o výkonech těchto divadel (počet titulů na repertoáru a premiér) je patrné, že dochází k potřebné diverzifikaci druhů a žánrů. Další údaje o počtu představení doma a v zahraničí a počtu diváků mají, zvláště ve srovnávací řadě, menší vypovídající hodnotu. Za to přesvědčivým údajem je procento z návštěvnosti nabízených míst, kde průměrná návštěvnost veřejné divadelní sítě se pohybuje kolem 80%, což i v konfrontaci s Evropou je velice slušný standard. Poslední údaje jsou o cenách vstupného, kdy je uváděna nejvyšší a nejnižší cena, kde vypovídací hodnotu má jen údaj o nejvyšší ceně, která z 1150 Kč v roce 2004 stoupla na 2000 Kč a tzv. průměrná cena vstupenky ve výši 185 Kč. K tomu je uváděna průměrná hodnota vstupenky 968 Kč, což znamená podíl veřejných rozpočtů na 1 vstupence ve výši 686 Kč.

V oddíle nazvaném „Divadla a divadelní seskupení zřizovaná občanskými sdruženími a jinými subjekty“ je ve výčtu uvedeno 38 občanských sdružení a 7 obecně prospěšných společností. Jde o segment, který v zahraničí spadá obvykle pod NGO, tedy o neziskovou sféru. V případě našeho šetření jde svým způsobem o hybrid, protože do této množiny byla vřazena i divadla transformovaná na o.p.s., která však svým určením, funkcí, tradicí i financováním s vazbou na veřejné subjekty jako své zakladatele, jsou součástí veřejné divadelní sítě jako základního segmentu našeho divadelního systému, garancí jeho stability i rozvoje. Samotní zpracovatelé uvádějí, že na území ČR provozuje svou činnost více divadel neziskového typu než kolik jich postihuje statistické šetření. Rezignovali tak na zjištění „vyčerpávajícího souhrnu“. Většina těchto subjektů nemá údajně stálou scénu (o tezi lze pochybovat) a některé ani stálý soubor. Většina uměleckých i ostatních pracovníků je nájímána prostřednictvím smluv, takže počet zaměstnanců je údajně poměrně nízký. Neplatí to zcela určitě u výše zmíněné množiny transformovaných divadel. V celém sektoru „divadlo“ (podle analýzy trhu práce – viz IU-DÚ) je zaměstnáno cca 7500 zaměstnanců a cca 4000 pracovníků formou dohod o provedení práce a autorských smluv. Pro celou oblast NGO je zde uveden počet pouze 355 zaměstnanců. Samozřejmě indexy této kategorie (viz výše zmíněné výhrady) ukazují ve všech údajích nárůst. Překvapivě v tomto sektoru (vůči zbývajícím divadelním aktivitám, tj. příspěvkovým organizacím na straně jedné a podnikatelskému sektoru na straně druhé) došlo k výraznému nárůstu v počtu představení v zahraničí, což vypovídá jednak o vyšší flexibilitě tohoto divadelního segmentu, ale také o ještě větším propadu exportu u zbývajících kategoriích než je uváděných – 20% pro české divadlo jako takové.

Od roku 2004 jsou předmětem statistického šetření ve zvláštním oddíle i „Divadla a divadelní seskupení zřizovaná (má být „zakládáná“) podnikateli, podnikatelskými subjekty. Výčet právních forem nabízí následnou strukturu: veřejná obchodní společnost (1), společnost s ručením omezeným (13), akciová společnost (2), fyzická osoba na základě živnostenského oprávnění (28). Zpracovatel šetření opět zdůrazňuje neúplnost, přesto index rozhodující většiny ukazatelů proti roku 2004 roste. Zjevně nikoliv jen z důvodů růstu počtu podnikatelských subjektů, nýbrž i z důvodů profesionalizace manažerských týmů a doufejme, že i větší kázně a úcty k předpisům a povinnostem. I tato neúplná část (nevíme, jak veliká) podnikatelského sektoru obhospodařuje nezanedbatelnou skupinu divácké obce. V roce 2008 tato divadla vykazují 1,5 mil. návštěvníků, tzn. že obhospodařují již 1/4 divadelního trhu. V této skupině mohou být jak podnikatelské subjekty, tak obchodní společnosti založené za jiným účelem než je jen tvorba zisku. Náš Obchodní zákoník totiž umožňuje, aby akciová společnost a společnost s ručením omezeným mohly být založeny za jiným účelem než je podnikání, tzn. že mohou být založeny i za účelem provozování veřejné kulturní služby. V zemích EU bývá naopak standardem, že neziskový sektor (včetně veřejných divadel) podléhá Občanskému zákoníku a podnikatelský segment naopak Obchodnímu zákoníku. A to především proto, že oba sektory mívají různý daňový režim, odlišná práva a povinnosti.

Jako poslední kategorie šetření jsou vedena „Divadla bez vlastního profesionálního souboru“. Převažují příspěvkové organizace (34) provozované městy, obyčejně jako

pozůstatky byvších kulturních domů. Ale vyskytují se zde i obchodní společnosti, živnostenská oprávnění, občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti a dokonce i jedna rozpočtová organizace. Kategorie by měla být spíše podle právní subjektivity a funkce toho kterého divadla (staciony) vřazena do předešlých kategorií. A dělit zásadně veřejný sektor, neziskové aktivity a podnikatelský sektor. Jinak staciony vykazují ve výkonech a dalších ukazatelích jen mírný nárůst indexů. Dokonce počet návštěvníků zaznamenal mírný pokles. Největším problémem statistického šetření je, že mimo kategorii divadel, zřizovaných státní správou a samosprávou, schází u zbývajících segmentů našeho divadelního systému základní ekonomické údaje o výši příjmů a výdajů. Neobjevíte tak ani subjekty v červených číslech. Jde opět o poměrně jednoduché řešení. Tam, kde neziskový či podnikatelský subjekt usiluje o dotaci či příspěvek z veřejných rozpočtů, se smlouvou stanoví povinnost otevřeného účetnictví.

Statistické šetření doprovází pořadí divadel (bez rozlišení právní subjektivity) podle výkonů v roce 2008. Seznamy jsou neúplné, protože některá divadla využila právo na ochranu individuálních dat (dle Zákona č.89/95 Sb.) a nedala souhlas ke zveřejnění individuálních údajů ani ve výkonových ukazatelích. Když naopak z hlediska veřejného zájmu by bylo třeba znát i ekonomická data. Veřejný zájem není dán jen potřebou statistiky, ale bez těchto dat se neobejde žádná kulturní politika, kulturní strategie ani kulturní plánování. Nejsme schopni stanovit podíl tohoto sektoru na trhu práce, na tvorbě HDP a HPH, nejsme schopni určit multiplikátor oboru ani efektivitu vynakládaných veřejných či soukromých prostředků. Řešení této situace je totožné jako v případě povinnosti být subjektem statistického zjišťování. Při účasti v dotačním programu či grantovém řízení na všech úrovních veřejné správy stanovit ve smlouvě nejen dodržování povinností ze zákona, ale též vyjádření souhlasu se zveřejněním individuálních dat. Na závěr lze znovu konstatovat, že náš divadelní systém ve své struktuře prokazuje stabilitu a že jeho hodnotou je diverzifikace na veřejná divadla, neziskový a podnikatelský sektor. Je potřeba naučit se tento systém měřit, abychom ho mohli také hodnotit.

Bohumil Nekolný (prosinec 09)